

Balassi Bálint

**Beteg lelkeknek való füves kertecske**

(Wirzbiet Mathias nyomdája: Krakkó, 1572 – Balassi Kiadó: Budapest 2006. 112. pp.)

Horváth Gáborné

A történelmi korokból ránk maradt régi könyvek bemutatásánál rendszerint felidézünk a latin mondást: „habent sua fata libelli”, azaz minden könyvnek megvan a maga sorsa vagy története. Ezt igazolja a Füves kertecske 2006. évi kiadásának fülszövege, amely így foglalja össze a historikus eseményeket: „*Balassi Bálint kegyességi munkájának eddig soha nem jelent meg hiteles, modern kiadása. Az egyetlen példányban fennmaradt, Ecsedy Báthory István jegyzeteivel ellátott első kiadás – szovjet hadizsákmányként – a közelmúltig (pontosan 2006-ig, H.G.-né.) Nyizsnyij Novgorodban elérhetetlen helyen volt. Ez az oka annak is, hogy mind a kritikai, mind a nagyközönségnek készült egyedüli olyan kiadás, amelyik a FÜVES KERTECSKÉT is tartalmazta, hibás szöveget közölt. Balassi ifjúkori munkájának jelentőségét aligha szükséges méltatni, arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy a legújabb kutatások feltárták világi költészetének, szerelmi ciklusainak teológiai hátterét, kegyelemteológiai megalapozottságát. Ennek fényében a FÜVES KERTECSKE fontosságát nem lehet túlbecsülni.*”

Jelenlegi rövid ismertetőnk is e gondolatok jegyében íródott egy sárospataki, irodalmi kirándulás nyomán, s inkább a figyelmet hívja fel a műre, mintsem bírál. Hosszabb könyvismertetőmet, mint a Babits Mihály-alapította Esztergomi Balassa Bálint Társaság tagja mutattam be 2007. május 30-án tartott felolvasó- emlékülésünkön, a költő halálának 413. évfordulóján. A mű címlapján ez áll: „Balassi Bálint *Beteg lelkeknek való füves kertecske*. Az 1572-ben Krakkóban megjelent kiadás modern helyesírásra átírt szövege. Balassi Kiadó”. A könyvet sajtó alá rendezte Kőszeghy Péter. Felelős szerkesztő: Tamás Zsuzsanna”. A könyvecske terjedelme 123 oldal, az egyes „Füvecske”-fejezeteké változóan 1-13 oldal. A szerkesztő a rövidítések feloldására egy teljes oldalt szentelt. A könyvből az alábbi, korabeli megjegyzés olvasható: „*Bock Mihály által szereztetett németől*” (vagyis németből, H.G.-né). A könyvecske ötödik oldali ajánlásában mint fordító, ezt közli Balassi Bálint olvasóival: „*BETEG LELKEKNEK való füves kertecske, melyben sokféle jó szagú és egészséges füvek találhatók, mely füvek által az lelkek mindennemő betegségekben, fogyatkozásokban megelevenedhetnek és megújulhatnak.*

Ehhez foglaltatott egy szép tudomány: tudniillik miképpen kelljen embernek magát biztatni az nyomorúságnak, üldözésnek és kénnek idejében. Melyet Gyarmati Balassi Bálint fordított németből magyarra az ő szerelmes szüleinek háborúságokban való vigasztalására” (5).

Ebből az utóbbi mondatból arra következtethetünk, hogy a fordítás elkészültét a Balassi családi helyzete motiválta. A kiadás évében a költő mindössze tizennyolc éves volt.

Kőszeghy Péter *Balassi Bálint élete* című írásában részletesen megrajzolta a család korabeli helyzetét. Az írásból rövidítve közlünk néhány részletet. Balassa János fiait: Bálintot és Ferencet Nürnbergbe küldte „*nyelvet tanulni, világot látni*”. A két testvér 3-4 évet tölthetett a városban. Közben besúgás és hamis vádak alapján

Balassa János és Dobó István kegyvesztett lett a bécsi udvar előtt. A család lengyelországi birtokvásárlásai „*azt bizonyítják, hogy a Balassa család hosszabb lengyelországi tartózkodásra, száműzetésre készült*” – s egy ideig együtt volt Lengyelországban a család minden tagja. Balassi Bálint ekkortájt, azaz 1570-72 között fordította le németből Michael Bock kegyességi iratát, a Beteg lelkeknek való füves kertecskét. Az 1572-ben, Krakkóban Wirzbiet Mathias nyomdájában megjelent könyvecske Balassi Bálint egyetlen, a maga korában nyomtatásban megjelent műve.

1572. június 14-én Balassa János végleg kegyelmet kapott. Az ügy lezárására feleségével együtt Bécsbe utazott, ahol átadták neki a bocsánatkérés szövegét. A családi gondok tehát 1572 nyarára tisztázódtak. A könyvecske kiadásának anyagi költségeit maga az édesapa fedezte (Köszeghy 2004: 11-14).

Eckhardt Sándor *Balassi-tanulmányok* című munkájának 1972. évi kiadásában különálló, bár egészen rövid fejezetet szentel Bock Mihálynak, a könyv eredeti szerzőjének: „*Bock Mihály hagenai prédikátor volt, (...) magister philophae is. Magát a művet Ágost szász hercegnek ajánlja előszavában és itt magyarázza meg barokkos címének értelmét. A Szentírás „Lustgarten” ('Vidám kert', H.G.-né), az abban termő orvosságok pedig a „Trostspruch-„ok ('Vigasztaló példabeszédek', H.G.-né) és históriák, mitől felüdülnek a szomorú lelkek*”... „Ez az előszó a magyar fordításból kimaradt. Egyébként Balassi híven követi a kis könyvet beosztásában, fejezeteiben és virágos címeiben” (Eckhardt 1972: 371).

A 2006-ban megjelent, immár „modern helyesírássra átírt” kiadásban 16 megszámozott fejezetcímet találunk Balassi tollából a „füvek” pontos megnevezésére.

„Az egyéb TUDOMÁNYOK címei pedig így szólnak:

- TUDOMÁNY (mint kelljen az embernek magát) mindenkor olykor tartani, mikor szerencsétlenség esik rajta
- MIKÉPPEN TARTSA MAGÁT AZ EMBER A HALÁLNAK ÓRÁJÁBAN ETC.
- AZ HALÁLNAK IDEJÉBEN VALÓ IMÁDSÁG
- MIKÉPPEN BIZTASSA (EMBER MAGÁT) AZ ÜLDÖZÉSEK VAGY KÍNNAK IDEJÉBEN”

A könyv utolsó bejegyzése pedig így szól: „*Krakkóban Nyomtatott király öfelsége nyomtatója, Wirtzbieth Mathias által, 1572. esztendőben*”. Eckhardt Sándor a *Balassi-tanulmányok*ban Balassi fordító készségét elemezve a következőket írja: „*Bock Mihály mindenestre kitűnő magyar tolmácsolóra akadt Balassi Bálint személyében. A 16-18 éves ifjú olyan simán, minden nehézség nélkül adja vissza magyarul a legnehezebb szavakat és fordulatokat, ami már nyelvművészre vall. A magyar eredetű olvasva nincs az a benyomásunk, hogy fordítással van dolgunk. Balassi stílusa már itt pontos, szűkszavú és az eredetivel mindig egyenértékű, bár olykor színesebb, olykor egyszerűbb*” (Eckhardt 1972: 371-372). Ezután az irodalomtörténész – egymás mellé helyezve a magyar és a német szövegeket – filológiai összevetést végez, melyek eredményét így kommentálja:

- „*Ha Balassi túl hosszúnak érzi a mondatot, közbefűz egy visszautaló megjegyzést*”.
- „*Sokszor egyszerűsít, tömörít*”.
- „*Anyjának szánta a könyvet, finom, gyöngéd akart lenni kifejezéseiben*”.
- „*A német író ritka sajtóhibából eredő értelmetlenségeit is feloldja*”.
- „*Érdemes megnézni, hogy az elvont fogalmakat milyen könnyedén és világosan adja vissza*”.

- „Magyarosabb és színesebb fordulatokat is bőven találunk a fordításban.”
- „Konkrét képpel” bővít a közmondásokban”.
- „Mondabeli „magyarítás”-ra is sort kerít” (i.m. 373-374).
- „A Tizedik Fűben jó humanista szokás szerint felvonultak a latin költők is versidézetekkel. Itt Bock Mihály az idézeteket német versecskékből is lefordítja. Balassi azonban megelégszik a szöveg prózai értelmezésével” (i.m. 375). Balassi életében először ebben a fordításkötetben írja le a nagy latin költők nevét, akikkel oly bizalmas viszonyban élt később pályája folyamán. A nevek írása a 2006-os kiadásban: *Horatius és Ovidius*, Balassi Bálint eredetijében ez utóbbi: *Ovidius*.

A szakirodalom egy ideig Bornemissza Péternek tulajdonította a szerzőséget. Az időbeni és egyéb pontosítások szerint (ki, mikor, hol tartózkodott, hogyan bírta a nyelvet) a fordítás szerzője mégis Balassi Bálint kell legyen. Bornemissza Péter ugyanis közel sem tudott olyan jól németül, mint Balassi Bálint, akinek „*anyja német asszonyt tartott, valószínűleg a beszercebányai iskolában és Nürnbergben tanult, levelei, versei pedig lépten-nyomon tanúskodnak arról, hogy használta a német nyelvet, német nyelvű énekeskönyv (Regnart) volt zsebében és több énekét németből magyarította*” (i.m. 335).

Nyelv és stílus tekintetében is végeztek kutatásokat, melyek alapján szintén egyértelműen Balassi Bálint szókincsével azonos a Füves Kertecske, nem pedig a Bornemisszával, mert

- gyakran a palóc vidékeken elterjedt szavakat használja, ahol pedig Balassi élt;
- bizonyos kifejezések a Balassi-féle drámatörredékben többször is előfordulnak;
- a fokozások, a névelők használata is későbbi Balassi-jellegzetesség.

„*Nem tartom lehetetlennek, – írja Eckhardt – hogy Bock Mihály névrokonának, Bock Jeromosnak többször kiadott fűvészkönyvét ismerte Balassi Bálint és talán annak hatása alatt adta könyvének ezt a címet. ...Bock Mihály könyve határozottan lutheri szellemű mű. Nemcsak dogmatikájában, hanem stílusában is. ...És ez a magyar fordításban is érvényesül: kevés olyan magyar nyelvű vallásos prózai mű van ebben a században, mely oly közvetlen egyszerűséggel hatna az olvasóra, mint ez, amit bizonyít különben rendkívüli népszerűsége: a XVI. század második felében öt kiadást ért meg, ami párját ritkítja ebben az időszakban*” (i.m. 371).

A könyvecske valóban az olvasó érzelmi világára igyekszik hatni, és ez kaphatta meg a fiatal Balassi Bálint lelkét, látva szülei szorongását, levertségét a lengyel száműzetés idején.

„*Ideje, hogy Balassinak ez az ifjúkori írása is egyszer napvilágot lásson. Világos, hogy a magyar próza történetében is jelentős művel van dolgunk. A predikátorok könyvei között egy zseniális nyelvtelenséggel megáldott világi ember műve elég ritka jelenség ahhoz, hogy ne hagyjuk továbbra is a feledés homályában*” (i.m. 376). Így – vagy hasonlóan – fogalmazta meg jó néhány irodalomtörténész az elmúlt, huszadik évszázad második felében a feladatot.

Miért üdvözölhetjük a könyv újbóli megjelenését? Például azért is, mert az eddig megjelent „mind a kritikai, mind a nagyközönségnek készült” egyedüli olyan kiadás, amelyik a Füves Kertcskét is tartalmazta, *hibás szöveget* közölt. Jelenkori kutatóink tehát mostantól az *eredeti* szövegből dolgozhatnak, kiigazítva az eddigi esetleges tévedéseket és hibákat. Az újbóli összevetéshez kézbe vehetik ezt a ritka és eddig nehezen elérhető könyvecskét, amely a Sárospataki Református Kollégium



Nagykönyvtárban megvásárolható, a Balassi Kiadónál megrendelhető – a mai helyesírásra átírt formában. A könyv olvasásához értő befogadást, jó egészséget, szívós kitartást, igazi kutatói szenvedélyt kíván e sorok szerzője.

**Hivatkozások:**

Eckhardt Sándor 1972. *Balassi-tanulmányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kőszeghy Péter (szerk.) 2004. *Balassi Bálint és kora*. Budapest: Balassi Kiadó.

**Tájékoztató bibliográfia:**

Stoll Béla (szerk.) 1994. *Balassi-füzetek 1. Balassi-bibliográfia*. Budapest: Balassi Kiadó.